

УДК 37.015.31-057.874:78

Сергієнко Світлана Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

ЛІТЕРАТУРА ПРО МУЗИКУ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ І ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена музичній літературі для учнів, яка відіграє важливу роль у їхній мистецькій освіті й естетичному розвитку. Здійснено аналіз музичної літератури з метою допомоги педагогам у музичному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл і школярам для розширення їхнього кругозору. Зроблено висновок про необхідність осучаснення літератури з музичної тематики, актуальність літератури нового покоління, що відповідає інтересам, потребам і запитам сучасних школярів.

Ключові слова: музична література, музичне виховання, учні загальноосвітньої школи.

Однією з важливіших задач у удосконаленні вітчизняної художньої освіти та музично-естетичного виховання є спрямованість не тільки на формування предметних компетентностей школярів, а й на розвиток їх у навчально-виховному процесі як особистостей з естетичними якостями і творчими здібностями. Саме ці розвинені якості, здібності спонукатимуть учня в майбутньому відчувати велику внутрішню потребу в сприйманні та виконанні мистецьких творів, викликатимуть почуття неможливості повноцінного життя без глибокого й постійного спілкування з мистецтвом. Ще В. Сухомлинський писав: «Те, що втрачено в дитинстві, ніколи не відшкодується в роки юності і тим більш у зрілому віці. Це правило стосується усіх сфер духовного життя дитини і особливо естетичного виховання. Чутливість і сприйняття краси в дитячі роки набагато глибші, ніж у більш пізні періоди розвитку особистості. Потреба у красі підтверджує моральну красу, породжуючи нетерпимість і непримиренність до всього минулого, потворного». Сприймати й відчувати красу мистецьких творів, навколишньої дійсності школярі зможуть, якщо з перших днів шкільного навчання поринатимуть у атмосферу захопливої музики, цікавої інформації про композитора, твори, історію їх створення на уроках мистецтва – усе це стимулюватиме допитливість, розширюватиме кругозір, спонукатиме самостійно відшукувати цікаві факти, створювати мистецькі продукти (художні альбоми, щоденники відгуків, постери та ін.). Сьогодні культурну та музично освічену людину характеризує її орієнтація в музичних стилях, жанрах, композиторах, творах, уміння слухати й чути та інтерпретувати твори, а також спілкуватися на теми мистецтва з однолітками та дорослими. Означена проблема стосується і вчителів музики, які прагнуть використати літературу відповідної галузі, щоб вибрати «цікавинки» для уроку, розширити музичний кругозір своїх учнів. На жаль, до їхньої уваги не так багато літератури вітчизняних авторів (довідників, дитячих музичних енциклопедій, посібни-

ків). Тому часто педагоги звертаються до посібників, які перебувають у полі зору їхніх колег – викладачів дитячих музичних шкіл.

Різні питання музично-естетичного виховання школярів висвітлювали Ю. Б. Алієв, О. О. Апраксина, Б. В. Асаф'єв, Е. Б. Абдуллін, Т. О. Бейдер, Н. Я. Брюсова, Т. Є. Вендрова, Н. О. Ветлугіна, Л. В. Горюнова, Д. Б. Кабалевський, О. О. Мелік-Пашаєв, Б. М. Неменський, В. Г. Ражников, О. П. Радинова, К. В. Тарасова, Б. М. Фільц, В. М. Шацька, Ф. І. Шміт, Б. П. Юсов; окремі аспекти залишаються актуальними й сьогодні, коли важливо виховувати музичну культуру школярів різними видами музичного мистецтва (О. Лобова, О. Ростовський, Л. Хлебнікова); у інтегрованій мистецькій діяльності (Л. Масол). Однак аспект літератури про музику в музично-естетичному вихованні учнів розроблено побіжно, що й зумовило написання цієї статті. Тож **метою статті** є висвітлення сучасного стану та актуальних зон у використанні музичної літератури самими школярами й педагогами в музично-естетичному вихованні дітей та підлітків в Україні, огляд і аналіз видань такої літератури, їх значення в музичному вихованні учнів.

Музичне виховання – одна з центральних складових естетичного виховання, і в умовах хоч би яких закладів воно здійснювалося – у загальноосвітній чи музичній школі, у школі мистецтв чи в будинку творчості, – відіграє особливу роль у розвитку особистості. Музику називають дзеркалом людської душі. Це мистецтво прямого та сильного емоційного впливу, оскільки сприяє народженню цілого спектру людських емоцій. У музичній освіті й вихованні в різних навчальних закладах педагогу важливо сприяти розвитку не тільки інтересу й любові до музики, вихованню почуттів, формуванню загальнопредметних компетентностей, а й акцентувати увагу на музичній ерудиції, кругозорі школярів, що набуваються і розширюються шляхом самоосвіти учнів, у ході мистецького спілкування (з творами різних видів мистецтва), у проце-

сі засвоєння понять музичного мистецтва, у музичній діяльності і, безперечно, у спілкуванні на музичні чи мистецькі теми з іншими – дорослими людьми (фахівцями чи пересічними слухачами), однолітками.

У музичних школах учні набувають знань, цілісних уявлень щодо музичного мистецтва, його форм і жанрів у процесі вивчення спеціального предмета – «Музичної літератури», а тому й учні, й педагоги також звертаються до пошуку необхідних фактів, відомостей тощо.

Специфіка методів, за допомогою яких здійснюється музичне виховання в загальноосвітній школі, обумовлена потребою в організації власної музично-творчої практики учнів у різних видах музичної діяльності – слухацької, виконавської, комунікативної. Тому педагог добирає методи, щоб перетворити процес музичного навчання й виховання на активне пізнання самих учнів – здобуття нової інформації, задоволення самими учнями потреб дізнатися щось цікаве й нове в музичній царині, що вони можуть почерпнути з відповідних джерел (для дітей та підлітків). Для розуміння й аналізу музичних творів необхідні знання, які, окрім уроку музики, учні можуть здобути з літератури музичної тематики (для школярів) і використати у шкільному навчанні й удома; їй притаманні ті ж особливості, що й художній літературі, – впливати на розумовий і естетичний розвиток школярів.

Література про музику, що пропонується до уваги дітей та підлітків, має *навчальну* або *дозвілєву спрямованість*. Автори адресують її конкретній аудиторії – молодшим школярам, підліткам, отже, зміст враховує вікові особливості, можливості та потреби учнів. Вона також є засобом пізнання життя, сприяє самопізнанню, самовдосконаленню, допомагає зрозуміти своє призначення у світі. Книгам з музики для дітей притаманний відбір тем з урахуванням актуальності, доступності дитині конкретного віку, відповідності щодо вирішення освітньо-виховних завдань.

Отже, *основними функціями літератури про музику для дітей та підлітків* є наступні: виховна, освітня, естетична, гедоністична (учні відчувають насолоду в процесі читання, фантазування), риторична (коли школярі під дією прочитаного починають творити).

Складовою змісту такої літератури є інформація, відомості щодо теорії музики, історії та музичної практики. Теоретичні знання необхідні для вивчення та пояснення музики; історичні – важливі для розуміння історичної, соціальної обумовленості музики, розуміння індивідуальних якостей композиторського стилю. Складовою літератури музичної тематики для дітей та підлітків є також ознайомлення з музичною термінологією, що необхідно для засвоєння класичних творів скарбниці світової музичної культури. У книгах, альбомах, словниках для дітей та підлітків розглядаються біографії найвідоміших вітчиз-

няних і зарубіжних композиторів, відбувається знайомство з їхньою творчістю, а також вивчення окремих найбільш відомих творів, надання цікавих фактів тощо.

Уроки музики в загальноосвітній школі є комплексними (спів, основи музичної грамоти, сприймання творів, виконання, творча діяльність), а тому учні одразу ж відчують необхідність знань, які вони отримали з книг, на уроці – наприклад, під час аналізу музичних творів, де потрібно оперувати термінами, грамотно висловлювати свою думку. Зміст книг перегукується зі змістом багатьох предметів загальноосвітньої школи: літератури, історії, образотворчого мистецтва, що важливо та необхідно для створення цілісної мистецької картини світу. Отримані в книгах про музику знання стають для школярів базою для подальшого осягнення світу мистецтва, формування особистого ставлення до нього.

Всі видання на музичну тематику для дітей та підлітків, поділяються на *загальнотеоретичні галузеві, науково-популярні довідкові та навчальні* (підручники та навчальні посібники, хрестоматії за періодами та відповідно до віку учнів), для педагогів та школярів [2].

Сучасні вимоги до навчально-виховного процесу актуалізують проблеми впровадження інтерактивних форм в освітніх установах. У цьому допоможуть наступні загальнотеоретичні видання *для педагогів*: Колеченко А. К. *Енциклопедія педагогічних технологій* (СПб., 2008); Никишина І. В. *Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов* (Волгоград, 2008); Пометун О. І., Пироженко Л. В. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання* (К., 2004).

У загальнотеоретичних виданнях розглядаються музика як мистецтво, музична мова, форми та жанри, її теорія, здійснюється знайомство із засобами музичної виразності, різними музичними інструментами, різновидами оркестрів, вокальними тембрами. Проводиться розбір окремих всесвітньо відомих творів, їх образного змісту, найбільш важливих особистісних рис композиторів. Це дає можливість виявити не тільки характерні особливості окремих творів, а й риси стилю великих композиторів, встановити взаємозв'язок між явищами музичної творчості [2].

Історія української музикознавчої науки від часу її формування в середині XIX й до кінця XX ст. розглядається в єдності з рисами минулого століття й специфічними рисами, характерними для різних періодів у межах цього століття. Інфраструктура в межах музичної культури, на яку спирається музикознавча наука, а також фундаментальні закономірності загальнонаукового знання, духовного освоєння світу, властиві національній і світовій

культури другої половини XIX–XX ст., розкриваються в наступній літературі для педагогів: Акімова Л. Ю. Музыкальная литература (Смоленск, 2009); Історія української музики: у 6 т. (К., 1989–2004); Історія української музики: у 6 т. (К., 2009); Лисянська Е. Б. Музыкальная литература (М., 2001); Музыкальная литература: музыка, ее формы и жанры: первый год обучения (Ростов н/Д., 2004); Музыкальная литература зарубежных стран (М., 1972–1975); Нариси з історії української музики: у 2 т. (К., 1964); Немкович О. М. Українське музикознавство XX століття як система наукових дисциплін (К., 2006); Ольховський А. Нарис історії української музики (К., 2003) тощо.

Серед посібників виділяється література, що особливо приваблює і педагогів, і учнів, оскільки містить цікаві відомості, факти, виняткову інформацію. До таких належать, перш за все, *галузеві науково-популярні довідкові видання*, серед яких музичні енциклопедії, зокрема дитячі, словники, довідники. Видання довідкової літератури поділяються на універсальні, національні, спеціальні та моноспеціальні музичні енциклопедії, енциклопедичні музичні словники та довідники, які можуть бути використані і педагогами, і учнями. У них наявні статті про видатних майстрів, основні стилі й напрями мистецтва країн та народів світу, музичні інструменти тощо. Енциклопедичні статті містять інформацію про персоналії композиторів, музикознавців, педагогів, виконавців, режисерів, сценографів, балетмейстерів-хореографів та діячів інших сфер музичної культури; народну й професійну музику, її жанри, види, форми, стилі, течії, напрями, інструментарій; музичне виконавство, мистецькі колективи, театральне й концертне життя, музикознавство та його поняттєвий апарат; творчі й наукові школи; спеціальну освіту; музичні установи й організації, галузеві видавництва, періодику. Прикладами таких видань є: Акопян Л. Музыка XX века: энциклопедический словарь (М., 2010); Вся оперная музыка в две руки (Россия, XIX век: Н. Римский-Корсаков, П. Чайковский, С. Рахманинов): справочник-хрестоматия (СПб, 2009); Должанский А. Краткий музыкальный словарь (М., 2007); Золотницкая Л. Композиторы мира: календарь-справочник (СПб., 2010); Рыцарева М. Музыка и я: популярная энциклопедия для детей (М., 2006); Українська музична енциклопедія: у 2 т. (К., 2006–2008); Финкельштейн Э. Музыка от А до Я. Занимательное чтение с картинками и фантазиями: детская музыкальная энциклопедия для домашнего и школьного образования (СПб., 2008); Энциклопедия для детей. Т. 7: Искусство, ч. 3: Музыка. Театр. Кино (М., 2000).

Навчальна музична література включає підручники та навчальні посібники з музичної літератури для педагогів і школярів. Вони поділяються на ті, що знайомлять зі

світовою (В. Гукова [2], І. Казак), *зарубіжною* (В. Брянцева, В. Галацька, І. Гвенталь, Л. Щукіна, Б. Іонін, Є. Ісабаєва, Б. Левик, С. Привалов, І. Прохорова, С. Сакович, І. Серебренникова, М. Шорникова) та *вітчизняною* (О. Авер'янова, С. Гінзбург [1], І. Казак, Г. Калініна, Е. Смірнова, Е. Фрід, М. Шорникова) літературою.

Підручники з музичної літератури зарубіжних країн знайомлять з біографіями та основними творами композиторів Й. С. Баха, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Ф. Шопена. Вони також містять розділи з розвитку музики до Баха, стилів класицизму та романтизму в музиці, інших композиторів XVIII ст.; подається огляд музичної культури західноєвропейських країн від найдавніших часів до початку XVIII ст., музичне життя країн Західної Європи XVII–XVIII ст. У підручниках, присвячених творчості композиторів XIX–XX ст., здійснено огляди музичної культури Франції та молодих національних шкіл другої половини XIX ст., історичного періоду, який починається з останніх десятиліть XIX ст.; розглянуто життя та творчість Б. Сметани, А. Дворжака, Ш. Гуно, К. Дебюссі, М. Равеля, Ж. Бізе, Е. Гріга, композиторів XIX ст. (Г. Берліоза, Ф. Ліста, Р. Вагнера, Й. Брамса, Дж. Верді), а також охарактеризовано різні національні музичні школи. Представлено також висловлювання видатних людей про композиторів.

Підручники та навчальні посібники з вітчизняної музичної літератури для дітей та підлітків знайомлять з музичною культурою до XVIII ст. (Стародавньої, Київської, Московської Русі), новими явищами музичної культури XVII – кінця XIX ст. Наведено біографічні відомості та огляд творчості відомих представників класичної музики України, Прибалтики та Закавказзя. Серед них: С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко, М. Леонтович, Я. Вітол, Е. Мелнгайліс та ін.

Музична культура 60–70-х рр. XIX ст. представлена відомостями про О. Серова, А. Рубінштейна, М. Балакірева, М. Мусоргського. 80–90-ті рр. XIX ст. представлені творчістю О. Глазунова, С.Танєєва, А. Аренського. Відображено життя та творчість російських композиторів XIX ст. – М. Глінки, О. Даргомижського, О. Бородіна, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського та ін.

Музичне життя кінця XIX–XX ст. репрезентована творчістю А. Лядова, В. Каліннікова, О. Скрибіна, С. Прокоф'єва, С. Рахманінова, І. Стравінського, Д. Шостаковича, Г. Свиридова та інших композиторів.

Важливим доповненням до змісту навчальних підручників та посібників є хрестоматії, які включають скорочені варіанти творів композиторів Й. С. Баха, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Ф. Шопена, Ш. Гуно, Ж. Бізе, Б. Сметани, А. Дворжака, Е. Гріга, К. Дебюссі, М. Равеля (симфонії, сонати, п'єси для фортепіано, пісні, арії з опер).

На уроках музики вчитель має виховувати в учнів потяг до здобування нової інформації, спрямовувати їх на опрацювання додаткової літератури вдома, у вільний час; для цього важливо проводити уроки у формі змагань та ігор, вводити конкурси, турніри, естафети, мистецькі дуелі, ділові або рольові ігри, кросворди, вікторини, що перетворить навчання на цікавий і захоплюючий процес, активізує інтелектуальну діяльність учнів, навчить узагальнювати та систематизувати знання, підвищить інтерес до літератури музичної тематики. Для використання в загальноосвітніх школах пропонуємо літературу для допитливих школярів: Калинина Г. Ф. Музыкальная литература. Вып. 1. Вопросы, задания, тесты (М., 2003); Вып. 2. Тесты по зарубежной музыке (2001); Вып. 3. Тесты по русской музыке (2001); Вып. 4. Тесты по отечественной музыке XX века (2001); Романенко О. М. Музична література в тестових завданнях і кросвордах (К., 2006); Серебrenникова И. А. Тестовые задания по курсу «Музыкальной литературы» (Новосибирск, 2009).

На основі вищевикладеного можна зробити **висновки**. Система вітчизняного музичного виховання на сучасному етапі набуває інтенсивного удосконалення з огляду на розвиток особистості, і в цьому велику роль відіграє література про музику для учнів, яка потребує оновлення відповідно до вимог сучасної мистецької освіти, оскільки такі джерела для дітей та підлітків підвищують рівень їхнього загального культурного розвитку, створюють важливі передумови для морального виховання, вносять особливий творчий імпульс у життя.

Наявна література на музичну тематику вітчизняних і зарубіжних, переважно російських, авторів стане у при-

годі вчителям музики загальноосвітніх шкіл і педагогам музичних шкіл, які зможуть використати її в підготовці до уроків, гурткової роботи, проведенні шкільних вечорів, проєктів з учнями. Проаналізовані у статті книги й посібники зацікавлять школярів основної школи, старшокласників, які прагнуть поповнити свої знання в музичній сфері, а також тих учнів, які оберуть музику своєю професією.

Актуалізується і потребує вирішення проблема підготовки та випуску сучасних українських посібників, книг відповідної тематики, адресованих різним категоріям учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гинзбург С. Л. Музыкальная литература народов СССР : учеб. пособ. – 2-е изд., доп. / С. Л. Гинзбург. – М. : Музыка, 1970. – 268 с.
2. Гукова В. В. Світова музична література : перший рік навчання : навч. посіб. для ДМШ / В. В. Гукова. – К. : Мелосвіт, 2006. – 172 с.

REFERENCES

1. Ginzburg, S. L. (1970). *Muzikalnaia literatura narodov SSSR [Musical literature of the nations of the USSR]* (2nd ed.). Moscow: Muzyka.
2. Gukova, V. V. (2006). *Svitova muzychna literatura: pershyi rik navchannia [World musical literature: The first year of education]*. Kyiv: Melosvit.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2015 р.

УДК 373.1.02:372.8

Шерстинюк Антоніна Миколаївна,
викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький

ТЕХНІКА РИСУНКА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ

У статті висвітлено питання навчання техніки рисунка в початковій школі. Проаналізовано методичні принципи видатних художників-педагогів, на які доцільно спиратися вчителю у практичній роботі з учнями. Обґрунтовується важливість навчання рисунка молодших школярів, у ході якого вони пізнають можливості різних графічних матеріалів, закономірності побудови форми предмета та опановують послідовність його зображення. Рекомендації будуть корисними для педагогів і початківців, які засвоюють технологію й техніку графічного зображення.

Ключові слова: образотворче мистецтво, молодші школярі, техніка рисунка, методика.

Рисунок має значні можливості для розвитку творчих здібностей учнів. Уже з перших уроків образотворчого мистецтва молодші школярі починають вивчати техніки

зображення навколишнього світу за допомогою різних художніх матеріалів. Упродовж навчання в початковій школі вони удосконалюють свої прийоми та способи зо-